

LITERÁRNÍ DRUHY (ŽÁNRY)

EPICKÉ ŽÁNRY

Pocity autora jsou odsunuty do pozadí a do centra pozornosti se dostává příběh, událost, která má svůj začátek, průběh a konec. Literatura nedělená na verše, nevázaná, souvětí.

- Příběh – drobný útvar se zakončení (pointa)
- Bajka – zvířata jako lidé – alegorie.
- Báje (mýtus) – výklady světa.
- Pověsti – minulost národa
- Pohádka – fantazie, nadpřirozené bytosti. Vítězství pravdy, dobra, spravedlnosti.
- Povídka – jádrem je určitá událost. Stručnější bývá tzv. novela.
- Epos – veršované vyprávění řady událostí. Popis, děj, postavy. Rytířský, hrdinský, historický.
- Román – velká prozaická skladba. Dobrodružný, historický, milostný, společenský.
- Balada – veršovaná skladba. Základem je tragický příběh.
- Romance – báseň středního rozsahu. Konflikt smírný, nálada jasnější.
- Moderní epos – lyrickoepický žánr většího rozsahu (subjektivní a reflexivní prvky).
- Poema (básnická povídka) – kratší, sevřenější. Událost pouze ze života jednotlivce.

LYRICKÉ ŽÁNRY

Vyjadřují subjektivní pocity autora (prožitky, nálady, dojmy, citové rozpoložení, myšlenky). Psáno veršem. Lyrika přírodní, milostná, popisná, reflexivní, meditativní...

- Píseň – lyrický žánr. Hudební rytmus, rým, opakování, refrén. Citovost.
- Elegie – žalozpěv.
- Óda, hymnus – chvalozpěv.
- Dithyramb – jásavý zpěv vyjadřující radost a nadšení.
- Satira – satirické hodnocení určité skutečnosti.
- Epigram – drobná (satirická) báseň, stručně vyjadřující názor na určitý životní jev.
- Pásmo – volné přiřazování veršů, které mohou přinášet samostatně drobná témata.

DRAMATICKÉ ŽÁNRY

Určené k provedení na jevišti. Dialog postav, monolog jedné postavy.

- Tragédie – tragické pojetí.
- Komédie (veselohra) – komické, humorné pojetí.
- Činohra (drama) – psychologické a sociologické prokreslení postav.
- Melodram – dramatická báseň.
- Muzikál (hudební revue) – řetěz scénických obrazů. Spojení s hudbou, někdy i tancem.

STRUKTURA LITERÁRNÍHO DÍLA

Tvoří ji všechny umělecké prostředky, které se na něm podílejí. Základními jsou:

TEMATIKA Nejdůležitějšími principy jsou Individualizace a Typizace.

Obsah díla je vlastně výčet jednotlivých témat:

- Celkové téma – „nejvyšší“ (rok na vsi v Babičce Boženy Němcové)
- Hlavní téma – téma ústřední postavy (postava babičky)
- Vedlejší téma – např. příběhy jednotlivých postav (Míla, Kristla)
- Motiv – nejdrobnější téma (babiččin dukát)
- Epizoda – větší tématický celek (Viktorka)
- Vložka – vložený útvar (např. písnička)

Druhy témat:

- Postava
- Prostředí
- Děj

STYLISTIKA - JAZYK

Jazyk plní funkci sdělnou (něco říct) a estetickou.

- Spisovný x Nespisovný – dialekt, obecná čeština, expresivní slova, vulgarismy, slang, argot

POJMENOVÁNÍ:

Přímá – neobrazná pojmenování:

základní, nepřenesený význam slova.

- Epiteton - básnický přívlastek (hodnotící, subjektivní, citové = šedý vlk, luzná víla...)
- Příměr – básnické přirovnání dvou věcí na základě společné vlastnosti (krásná, jako kvítka ...)
- Paralelismus – jev i jeho obraz stojí vedle sebe
- Antiteze – přirovnání provedené protikladem (1.= obraz, 2.= popření, 3.= potvrzení)

Obrazná pojmenování - tropy:

kombinace již známých slov (prvků), kterými umělec dosahuje nových spojení, tím přenesení či posun významů.

- Alegorie – jinotaj = zašifrované sdělení, nepřímé vyjádření děje (Vševěd, Mámil...)
- Metafora – přenesení významu na základě vnější podobnosti
- Personifikace – zosobnění – vlastnosti živých se přenášejí na neživé
- Metonymie -spojení dvou významů v jedno pojmenování-přenesení významu (město čeká..., viděli jsme sůl, lodě, vagony, uhlí..., maminka miluje Smetanu...)
- Synekdocha – metonymie na základě kvantity - část za celek (řekly veverčí zuby)
- Perifráze -opis pomocí typických znaků (už se pečou svatební koláče)
- Eufemismus – zjemnění skutečnosti (opustil nás...)
- Hyperbola (nadsázka) – zveličení skutečnosti (sto let v šachtě žil...)
- Oxymóron – zdánlivě nelogické spojení (zborcené harfy tón, mrtvé milenky cit)
- Ironie a sarkasmus – užití slov v opačném významu

Syntaktické prostředky:

- Délka, rozvitost vět (věta jednoduchá, souvětí)
- Anakolut – vyšinutí z vazby, změna schématu (záměna např. podmětu)
- Elipsa – věta neúplná (vypuštění členu)
- Aposiopese – neukončená výpověď (...)
- Vytčený větný člen – přesun větného členu pro zdůraznění
- Osamostatněný větný člen – stojící mimo větu

- Řečnická otázka – zvýšení expresivity, neočekávám odpověď
- Gradace – stupňování významu
- Inverze – změna slovosledu (převrácení)
- Asyndeton – vynechání spojek
- Polysyndeton – nadbytečné užití spojek

Figury: především Opakování slova

- Epizeuxis - opakování těsně po sobě
- Anafora - opakování na začátku veršů či vět
- Epifora - opakování na konci veršů či vět
- Epanastrofa - opakování na konci a začátku po sobě jdoucích veršů či vět
- Aliterace – opakování počátečních písmen slov
- Pleonasmus – nadbytečné hromadění slov souznačných či blízkých (zpomalení, zdůraznění)
- Tautologie – rozvedení téhož synonymními výrazy
- Apostrofa – oslovení nepřítomné osoby, nebo neživého předmětu (Hoj, ty Štědrý večere...)

Zvukové prostředky:

- Eufonie, kakofonie.
- Onomatopoeie – zvukomalba, napodobení zvuku slovy
- Zvukosled – pravidelné opakování stejných hlásek ve verši
- Paronomázie – opakování celých slov, či slov se stejným základem
- Aliterace – stejná počáteční písmena slov po sobě jdoucích

Jazyk a sloh v kompozici literárního díla:

- Autorská řeč
 - Er – forma – řeč vypravěče (monolog ve 3. osobě)
 - Ich- forma – skazkové vyprávění – subj. Aktivnější (monolog v 1. osobě)
- Řeč postav
 - Dialog, Monolog, Vnitřní monolog
 - Přímá řeč, nepřímá řeč, nevlastní přímá řeč

VERŠ

Celek básně tvoří několik, často i velmi mnoho veršů (řádků básně). Na sblížení či propojování jednotlivých částí básně se podílejí zejména různé druhy opakování – intonace, počty slabik, slovních přízvuků, rým, rytmus a jeho schéma – metrum. Vnitřní členění – na stopy – těžká a lehká doba.

Počty slabik:

- Trochej
- Jamb
- Daktyl
- Spondej

Rým zvuková shoda slov na konci veršů:

- Přesný rým (den-len)
- Rýmové echo (sklo-zalesklo)
- Bohatý rým x Chudý rým x Planý rým
- Štěpný rým
 - Rým střídavý (abab)
 - Rým sdružený (aabb)
 - Rým obkročný (abba)
 - Rým přerývaný (abcb)

KOMPOZIČNÍ VÝSTAVBA

Je to způsob uspořádání a spojování jednotlivých prvků témat.

Jde o uspořádání jednotlivých kompozičních prvků v čase a prostoru.

Rozdělení:

- Architektonika – vnější výstavba díla (strofy, zpěvy, kapitoly, díly, výstupy, dějství...)
 - Formální (kapitoly, strofy)
 - Syžetové (podle děje většinou 2-3 části)
- Kompozice – vnitřní výstavba díla – dynamické složky
 - Kompoziční principy
 - Kompoziční postupy
 - Syžetová osnova (u prózy a dramatu)

KOMPOZIČNÍ PRINCIPY

Je to určitý jednotící prvek, podle něhož autor uspořádává své dílo, jeho vnitřní stavbu.

Je jich velké množství, autor většinou volí 2 a více (výjimečně jen jeden).

- Paralelní princip (paralelní – podobné, příbuzné děje = Jen jedenkrát P.B.)
- Kontrastní princip (děj je kontrastní, v přímém rozporu).
- Klimaxový princip - postupný vzestup a gradace. Antiklimax opak.
- Kontradiční princip – současné užití klimaxu i antiklimaxu (O Palečkovi).
- Konvergentní princip – sbíhání děje do jednoho bodu.
- Repetiční princip – opakování děje (Stříhali dohola...)
- Aditivní princip – přidávání dějových prvků, vznik posloupnosti (O kohoutkovi a slepičce)
- Alimitní princip – (mez, hranice) – neomezeně, nekonečně opakovaný příběh (Pes jitničku sežral).
- Numerický princip (číslo, násobky, ale také symbolická hodnota)
 - Dyadický, triadický, hexadický, hexadický
 - Numerická symbolika (symbolický význam jednotlivých čísel)
 - Numerická korespondence – vztah mezi syžetem a čís.projevy (7000 Dháků x 70000 Slezanů)
- Kalendářní princip – uplatnění posloupnosti kalendářního roku.
 - Kalendářní cyklus, roční cyklus, deníkový cyklus
- Barevný princip (barevná symbolika) – přiřazení barvy k ději aj.
- Rámcový princip – nejstarší. Zarámování příběhu (Tisíc a jedna noc, Dekameron)
- Alfabetický princip – uspořádání textu a jeho podřízení abecední posloupnosti...
- Princip přesýpacích hodin – proměna v polovině textu.
- Motivický princip – motiv = nejmenší část tematického materiálu. Dále již nedělitelná, ale vykazující pohyb, změnu, návraty. Uplatnění především v lyrice, ale i hudbě.
 - Metamorfní motiv – dochází k proměně motivu od vstupního k výstupnímu.

KOMPOZIČNÍ POSTUPY

Doplňují kompoziční principy v rámci výstavby literárního díla.

- Postava
 - Anticipační postava
 - Rámující postava
 - Postava vypravěče – personální či fiktivní vypravěč
 - Konfigurace postav - milostný trojúhelník
- Čas
 - Chronologický
 - Retrospektivní
 - Objektivní (reálný) a Subjektivní (retardace děje, myšlenky, napětí, rozhodování, vnitřní boj)
 - Cyklický (jaro, léto...)
 - Sakrální (poledne, klekání, Velký pátek...)
 - Horální (hodinový) – děj se odehrává v uzavřeném úseku - vymezený časem.
 - Limitní – předem určený čas, kdy má být rozhodnuto, ukončeno...

- Prostor – není jen místo děje, ale dotváří kompozici
 - Konstantní (vše se odehrává na jednom místě) a kontrastní (prvky v protikladu).
- Architektonická jednotka ve formě strof (jednotka o stejném počtu veršů):
 - Kulminační strofy
 - Klíčový zpěv – zvrát, podává „klíč“ k vývoji...
 - Středová strofa
 - Digresivní strofy (vybočují z děje)
 - Rámující strofy (zarámování, počet veršů etc...)
- Rytmus – pravidelné opakování týchž nebo podobných jevů, většinou veršů.
 - Střídání různých časů (přítomný, minulý)
 - Střídání žánrů – Manon Lescaut (drama, báseň...)
- Stavební exponent – zvýraznění nějaké pasáže díla (verše, místa, výrazu...):
 - Exponovaný výraz, exp. místo – většinou začátek nebo konec
 - Exponovaný verš – nejvytíženější, nesoucí hlavní sdělení
 - Aliterační verš – exponované místo umocněné aliterací
 - Středový verš – musí ale nést sdělení
 - Integrační prvek – slovo, část, která se objevuje často v průběhu celé básně a má integrující roli.
 - Refrén – opakování stejných slov (veršů)
 - Rým – zvuková shoda slov na konci veršů
 - Nomen proprium aliterační řada... (vlastní jméno)
 - Pointa
- Titul – nosné sdělení
 - Protagonistický titul - Valmont
 - Temporální titul - Jobova noc...
 - Žánrový titul - Legenda o sv. Prokopu, Selské balady
 - Mytizovaný titul (využití mýtu k symbolickému vyznění) – Lešanské jesličky
 - Metaforický titul – Stavitelé chrámu, Město v slzách
- Anticipace – předjímání budoucí události
 - Přímá x Falešná (nedojde k avizovanému)
- Introdukce a Finále
 - Incipit, introdukce – 1. řádek básně, úvod
 - Explicit, finále – poslední řádek básně, závěr
 - Může jít i o „dvojí“ ukončení („Docítil som a dospieval“)-
 - Mortální – ukončení a současně smrt hrdiny
 - Kóda, epimythion – dodatek na závěr díla s většinou moralizujícím závěrem.
- Zarámování – vztah mezi začátkem a koncem. Užití stejného či obdobného motivu.
 - Kruhové – Štědrý den...
 - Figurální – rámující postava (vypravěč, aj.)
 - Citátové